

UDK 316.653:32.019.5 (497.6 Sarajevo) "1945/1948"
Izvorni naučni rada

JAVNA OKUPLJANA U SARAJEVU 1945-1948.

Muhamed Nametak

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

U radu autor objašnjava organizaciju javnih okupljanja u Sarajevu tokom trogodišnjeg perioda (1945-1948.) nakon Drugog svjetskog rata. Na osnovu historijskih izvora, posebno dnevnog lista *Oslobođenje*, problematika se prati hronološki, redom. U radu se analizira struktura javnog skupa, zatim razlozi i povodi okupljanja te ostvaranje efekta na prisutne.

Ključne riječi: Komunistička partija Jugoslavije, Bosna i Hercegovina, Sarajevo, javna okupljanja, agitacija i propaganda, masovna kultura, Prvi maj, Titova štafeta

Masovni spektakli u kontekstu propagande i izgradnje novog društva

MASOVNI SPEKTAKLI KAO OBLIK PROPAGANDE u Jugoslaviji, a samim tim i u Sarajevu, tokom perioda 1945-1948. većinom su se provodili u znaku tri karakteristične odrednice: kao znak pobjede nakon završenog Drugog svjetskog rata, zatim svakodnevnice te koncepta novog socijalističkog društva koje je komunistička vlast ostvarivala. Komunistička partija je nastojala rukovoditi svim polugama vlasti, mijenjati društveno-ekonomsku strukturu i zavladata svim aspektima društvenog i kulturnog života. Svoj ideološki koncept i primarni cilj, izgradnju novog socijalističkog društva nametala je totalnom dominacijom nad javnim životom i njegovim manifestacijama. Zahvaljujući pobjedi u ratu i novostečenim pozicijama, Partija je "osvajanjem

vlasti” bila u mogućnosti provoditi svoju parolu, često isticanu i između dva svjetska rata – “rad sa masama.” Poslije rata to se, međutim, odvijalo na potpuno drugiji način zbog promjene okolnosti u njenom djelovanju.¹ Velike promjene koje su se desile u Bosni i Hercegovini u toku i poslije Drugog svjetskog rata izvršile su veliki utjecaj na kulturni život. Dolazak komunista na vlast i početak realizacije njihove ideje o kulturi kao općenarodnom dobru učinili su da je materijalna baza kulture postala vlasništvo društva, odnosno države.

Oslobođenje Bosne i Hercegovine i početak njezinog postojanja u sastavu socijalističke Jugoslavije donio je novi način proslavljanja praznika koji su bili važni za bosanskohercegovačku historiju, a pogotovo historiju razdoblja vezanog za narodnooslobodilački i radnički pokret. Funkcioniranjem novog poretka, ukupan život bio je prožet jakim ideološkim nabojem, pogotovo masovna okupljanja koja su bila pod direktnom kontrolom Komunističke partije. Uspješno provođenje ideološkog koncepta zahtijevalo je postojanje jakog agitaciono-propagandnog aparata koji bi bio u mogućnosti mobilizirati stanovništvo u podržavanju nove vlasti. Međutim, pored toga, i samo stanovništvo se s entuzijazmom odazivalo ovim javnim manifestacijama, jer je nakon četiri godine teškog rata imalo potrebu za zbližavanjem i odvrćanjem misli od razrušene i siromašne zemlje. Zbog toga je u svim ovim okupljanjima jedno od centralnih mjesta bilo iskazivanje zahvalnosti Jugoslovenskoj armiji zbog oslobođenja zemlje. U svim povorkama koje su prolazile kroz grad povodom javnih proslava na čelu se uvijek nalazio ešalon Jugoslovenske armije.²

Organiziranje masovnih skupova je bilo jedno u nizu sredstava kojim je vršena legitimizacija nove vlasti. Nove vlasti su organizacijom javnih skupova mjerile svoju popularnost kod stanovništva na osnovu broja učesnika i raspoloženja stanovništva.³ Uloga kulture u legitimiranju i populariziranju socijalističkog poretka u Bosni i Hercegovini je bila obilježena činjenicom da se radi o prije svega o masovnoj, populističkoj kulturi koja je kroz razne aspekte, od prosvjete do umjetnosti, bila usmjerena ka stvaranju socijalizma u svijesti ljudi.

Glavne je smjernice javnim okupljanjima davala Komunistička partija Jugoslavije. Jedan od osnovnih ciljeva Partije bilo je stvaranje socijalističkog društva. U osnovi tih stavova postojalo je mišljenje da revolucionarne promje-

¹ Mitrović M. 2006. 105-106.

² Ćuk I. 1988. 344.

³ Forto F. 2011. 119-120.

ne traže postojanje nove kulture, sposobne da odrazi dinamiku promjena, što je već samo po sebi imalo prizvuk radikalnog raskida sa kulturnim naslijeđem koje je iza sebe ostavio svrgnuti establišment.⁴ Potreba novih vlasti je bila da se izvrši izmjena dotadašnjeg državnog i kulturnog aparata. Međutim, to je išlo i dalje od puke izmjene kadrova; dolazi do kompletne promjene kulturnog i društvenog života. Društvu se nameće novi način funkcioniranja. U pravom smislu riječi to se može nazvati kulturnom revolucijom, jer se stari praznici i običaji postepeno potiskuju kako bi se otvorilo mjesta novim, koji su imali uporište u komunističkoj ideologiji, iako se neposredno nakon završetka rata nije na radikalna način prekinulo sa starim običajima. Isto tako se imena ulica i trgova mijenjaju tek godinu dana nakon oslobođenja grada, što upućuje na činjenicu da se Partija odlučno okrenula transformaciji kulture tek nakon učvršćivanja na vlasti poslije novembarskih izbora 1945. godine.

Javne manifestacije su se odvijale po dobro sačinjenom planu. Pripreme su ponekad tekle mnogo ranije, čak i sedmicama prije samog praznika, a naročita se pažnja poklanjala malim detaljima, koji su imali veliki efekat na promatrače. Važniji praznici, poput Prvog maja, imali su Centralne odbore za proslavu, koji su bili zaduženi da te praznike učine što svečanijim i mobilizirajućim. Centralni odbori su mogli dati prijedlog o neradnom danu, ali i preporuke vlastima o načinu proslavljanja praznika. Pored Centralnog odbora, postojali su i odbori za proslave u brojnim preduzećima.

Proslavljanje je uključivalo dekoraciju grada koju su predstavljale zastave, parole, slike maršala Tita, zelenilo, plakati sa slikama i grafikonima, uveličane fotografije udarnika, često i fotografije narodnih heroja porijeklom iz mjesta gdje se proslava održavala. Na tribini odakle se držao govor "obavezno" se morala nalaziti slika maršala Tita, petokraka zvijezda, državni grb, republička i jugoslavenska zastava, a ponekad i zastave saveznika, ovisno o tome kojeg je ranga proslava.⁵ Utvrđenih smjernica su se organizatori uglavnom pridržavali, s tim da su se poslije Rezolucije Informbiroa sve manje koristile slike Staljina, sovjetske zastave i ostali simboli vezani za Sovjetski Savez.

Vlasti su među prvim zakonima, 25. augusta 1945. godine, donijele *Zakon o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima*, u čijem je 19. članu određeno: "U cilju razvijanja političke svijesti i aktivnosti narodnih masa, građanima DFJ zajamčuje se pravo održavanja javnih skupova, zborova, mitinga,

⁴ Dimić Lj. 1988. 86.

⁵ Mitrović M. 2006. 114.

priredbi pod vedrim nebom ili na kome drugom javnom mestu i priređivanje uličnih povorki, demonstracija i manifestacija”, uz uvjet, da budu najavljene sreskom, odnosno gradskom narodnom odboru najmanje 48 sati prije održavanja. U zahtjevu koji se upućivao ovim organima vlasti trebalo je napisati svrhu skupa, a takav dopis je trebalo da potpišu najmanje dva sazivača. Zakon je predvidio i mogućnost zabrane javnog skupa, pod pretpostavkom “(...) ako postoji stvarna opasnost ugrožavanja reda i mira.” Sazivači skupa mogli su tražiti da im narodna vlast olakša organiziranje skupa stavljajući na upotrebu trgove, ulice, javne zgrade ili neki drugi javni prostor. Za red na skupu odgovarao je predsjednik organizacionog odbora, odnosno sazivači.⁶ U praksi iz ovog vremena, međutim, teško da se može naći ijedan značajan skup koji nije bio organiziran od strane vladajućeg establišmenta, tako da je proklamirana sloboda okupljanja bila samo deklarativnog karaktera.

Proslave i okupljanja u Sarajevu 1945-1948.

U samom gradu koji je četiri godine bio pod okupacijom situacija je bila teška iz nekoliko razloga. Prvo, zbog ratnih dejstava u grad se slio veliki broj izbjeglica, pa se gradska populacija povećala za jednu petinu. U gradu su još djelovali ostaci poraženih Nijemaca i njihovih kolaboracionista, a nakon četiri godine rata gradsko stanovništvo je bilo iznureno, pothranjeno i istraumirano. Nove državne vlasti su uspostavile policijski sat koji je počinjao u 20:00. Odmah nakon oslobođenja Sarajeva 6. aprila 1945. godine, organizirana je prva javna manifestacija. Proslava oslobođenja grada kojoj je prisustvovalo oko 50.000 ljudi održana je 8. aprila. Građani su iskazivali svoju zahvalnost “oslobodilačkoj Jugoslovenskoj armiji, maršalu Titu, novoj Demokratskoj federativnoj Jugoslaviji i federalnoj BiH”. Građanima su se obratili Avdo Humo, Zaim Šarac i general Radovan Vukanović sa upućenim pozivima za obnovu bratstva i jedinstva, izgradnju zemlje, a general Vukanović obećao je kaznu i osvetu Nijemcima i domaćim izdajnicima. Sljedeća dva dana su sahranjivani borci koji su poginuli u borbi za oslobođenje grada. I ovi događaji bili su popraćeni masovnim odzivom, tako je samo na sahrani Vladimira Perića - Valtera bilo oko 15.000 ljudi.⁷ Nekoliko dana poslije, 15. aprila, održan je još

⁶ Mitrović M. 2006. 106.

⁷ “Veličanstveni manifestacioni zbor u oslobođenom Sarajevu”; “Svečana sahrana boraca palih prilikom odbrane Sarajeva”; “Na sprovodu druga Vladimira Perića-Valtera učestvovalo je preko 15.000 građana”. *Oslobođenje*, 12. 4. 1945. br. 30. 1. i 5.

jedan masovni miting, ovom prilikom se iskazalo sjećanje na dan kada je Sarajevo bilo okupirano. Građanima su se obratili Rodoljub Čolaković, Sulejman Filipović i Zaim Šarac, a poruka sa skupa je bila da je potrebno obračunati se sa onima koji su saradivali sa okupacionim vlastima.⁸ Dan prije je u Novom Sarajevu održan manifestacioni zbor radnika na kojem je Olga Marasović govorila kako su Hrvati odbacili staru Jugoslaviju, a kako je sada došao trenutak da odbace ustaše i da se distanciraju od njihovih zločina i saradnje sa četnicima. Na istom zboru je Rato Dugonjić “na počasno sramno mjesto” postavio Dražu Mihailovića i njegovu ulogu u ratu.⁹ U samo dva dana na ova dva mitinga govorilo se o potrebi obračuna sa ostacima poraženih ustaša i četnika, a uobičajno je bilo da je pripadnik svakog naroda govorio o potrebi obračuna sa zločincima iz svog naroda. Tako je Sulejman Filipović govorio o potrebi obračuna sa ostacima kolaboracionista iz redova muslimanskog, Olga Marasović iz hrvatskog, a Rato Dugonjić iz redova srpskog naroda. Na Kovačima je 18. aprila organiziran zbor izbjeglica koji je iskorišten da se formira odbor Narodnooslobodilačkog fronta za izbjeglice (za Višegrad, Foču, Čajniče, Rogaticu i Sandžak) zaduženih za povratak prognanih na predratna prebivališta.¹⁰

Sljedeće masovno okupljanje, koje je zabilježila tadašnja štampa, bilo je održano za Prvi maj, međunarodni praznik rada. Pred sami Prvi maj, 28. aprila, povodom Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a, došlo je također do spontanih okupljanja građana koji su iskazivali podršku novim vlastima.¹¹ Kao praznik rada Prvi maj je imao posebno mjesto među manifestacijama koje su se slavile javno. Na osnovu štampe iz ovog perioda, može se donijeti zaključak da je Prvi maj jedini praznik koji je u periodu 1945-1948. imao kontinuitet u masovnosti i načinu proslave. Neki praznici su se vremenom prestali obilježavati, dok su drugi dobivali na većem značaju, zavisno od promjene političke situacije. Proslava Prvog maja 1945. započela je dan ranije, iluminacijom i svečanom akademijom u pozorištu,¹² a ujutro Prvog maja krenula je svečana povorka od Hipotekarne banke (današnje Centralne banke) prema trgu ispred

⁸ “Sarajevo manifestuje odanost narodnoj jugoslovenskoj vladi.” *Oslobođenje*, 16. 4. 1945. br. 33. 1-2.

⁹ “Manifestacioni zbor radništva u Novom Sarajevu.” *Oslobođenje*, 17. 4. 1945. br. 34. 2.

¹⁰ “Veliki zbor muhadžira,” *Oslobođenje*, 19. 4. 1945. br. 35. 3.

¹¹ “U Sarajevu ne prestaju manifestacije.” *Oslobođenje*, 29. 4. 1945. br. 40. 4.

¹² “Sarajevo uoči Prvog maja.” *Oslobođenje*, 1. 5. 1945. br. 41. 3.

Pravoslavne crkve (Trg slobode). Prema procjenama dnevnog lista *Oslobođenje*, ovoj prvoj poslijeratnoj prvomajskoj proslavi prisustvovalo je oko 40.000 građana i seljaka.¹³

Slavlje povodom Prvog maja nije se bilo ni stižalo, došla je vijest o padu Berlina, 2. maja, te su se i povodom tog događaja građani spontano okupili na gradskim ulicama i slavili do kasno u noć, a obratili su im se, između ostalih, Rato Dugonjić i pukovnik Petar Kosorić.¹⁴ Nedugo nakon toga, 9. maja, pad Njemačke bio je povod za novo okupljanje. Održan je, također, veliki općenarodni miting na kojem je učešće uzelo preko 50.000 građana i seljaka, a govore su održali Vojislav Kecmanović, Zaim Šarac, Rodoljub Čolaković, Đuro Pucar-Stari, Rato Dugonjić i druge javne ličnosti.¹⁵

Titov rođendan se počeo proslavljati odmah nakon oslobođenja, prve poslijeratne godine. Tim povodom je na stadionu F. D. *Slobode* održana revijalna utakmica između reprezentacije Sarajeva i 38. divizije JA, te štafetna utrka. Ovim sportskim dešavanjima prisustvovalo je oko 5.000 građana.¹⁶ Mjesec dana kasnije širom Sarajeva organiziraju se mitinzi podrške radnicima na pruži Brod-Sarajevo, koja je bila u fazi rekonstrukcije nakon ratnih razaranja.

U julu iste godine masovna okupljanja su počela mitingom ispred Narodne banke, održanom u čast dolaska delegacije sovjetskih žena, na kojem se okupilo 10.000 ljudi. U delegaciji su bile Marija Vasilevna Saričeva, potpredsjednica Moskovskog sovjeta i Vrhovnog sovjeta RSFR, i Jevgenija Žiguljenka, pilot, heroj SSSR-a. One su se i obratile prisutnim građanima, a od domaćih političara prisutnima su se obratili Nedo Zec i Husein Brkić.¹⁷ Sljedeći masovni događaj bila je sahrana Vase Miskina 8. jula, kojoj je prisustvovalo preko 30.000 Sarajlija. Vaso Miskin je umro 4. jula, bio je jedan od najomiljenijih komunističkih lidera, pa zbog toga ne treba ni čuditi ovako veliki broj ljudi na njegovoj sahrani.¹⁸ Nekoliko dana poslije, 15. jula, povodom formiranja

¹³ "Svečanost kakvu Sarajevo prije nije vidjelo." *Oslobođenje*, 3. 5. 1945. br. 42. 3.

¹⁴ "Oduševljenje u Sarajevu povodom vijesti o zauzimanju Berlina." *Oslobođenje*, 3. 5. 1945. br. 42. 5.

¹⁵ "Proslava pobjede u Sarajevu." *Oslobođenje*, 9. 5. 1945. br. 45. 3.

¹⁶ "Proslava rođendana maršala Tita u Sarajevu." *Oslobođenje*, 26. 5. 1945. br. 54. 5.

¹⁷ "Veličanstvena manifestacija bratstva naroda Jugoslavije i SSSR u Sarajevu." *Sarajevski dnevnik*, 4. 7. 1945. br. 3. 1.

¹⁸ "Veličanstveni ispraćaj posmrtnih ostataka prvoborca Vase Miskina." *Oslobođenje*, 8. 7. 1945. br. 75. 3.

Pionirskog štaba za grad Sarajevo održan je veliki miting na kojem je učešće uzelo 15.000 pionira.¹⁹

Drugu polovinu 1945. su obilježili novembarski izbori na kojima se odlučivalo o budućem državno-političkom uređenju Jugoslavije. Predizborna kampanja je, po ocjeni američke historičarke Carol Lilly, u svakom slučaju bila nedemokratska. U pripremi za izbore, Komunistička partija je uspostavila čvrstu kontrolu nad medijima, a upućene su i neskrivene prijetnje prema “apolitičnim” ili “neutralnim” građanima.²⁰ Kako bi se što bolje pripremile za taj dan, komunističke vlasti su mnogo prije izbora otpočele sa stvaranjem podrške za svoju politiku, između ostalog, i putem javnih zborova. Jedan takav zbor održan je u Velikom parku 23. augusta, a na njemu se okupilo oko 5.000 omladinaca koji su pozvali omladinu da izađu na izbore i daju podršku narodnim vlastima.²¹

Veliki predizborni skup je održan 21. oktobra 1945. ispred Narodne banke, a na njemu je učešće uzelo, po vjerovatno preuveličanoj procjeni, 80.000 građana i seljaka. Ako se promatra broj posjetilaca koji navodi štampa, ovo je bio najmasovniji skup održan 1945. godine.²² Nakon pobjede na izborima, koja je bila uvjerljiva, nove vlasti su nastavile sa realizacijom svog programa – stvaranja socijalističkog društva. Zemlja se počela kretati prema razvoju industrije, a društvo prema socijalističkom modelu vlasti. Jedna od prvih promjena je bila odluka Narodne skupštine 29. novembra o proglašenju Bosne i Hercegovine republikom. Iščekujući tu odluku, na sarajevskim ulicama se, prema procjenama *Sarajevskog dnevnika*, okupilo oko 50.000 ljudi koji su čitav dan igrali kolo i uzvikivali slogane podrške komunističkim vlastima. Isti dan, navečer, održana je svečana akademija u Narodnom pozorištu povodom proglašenja Bosne i Hercegovine republikom.²³

Za cijelo razdoblje na koje se odnosi ovaj rad, javna okupljanja su tokom 1945. godine bila najčešća, najspontanija, a na osnovu podataka koje iznosi štampa, i sa najvećim brojem prisutnih i to do oko 80.000 ljudi. Na osnovu

¹⁹ “Veliki miting sarajevskih pionira.” *Sarajevski dnevnik*, 16. 7. 1946. br. 13. 8.

²⁰ Carol L. S. 2001. 20.

²¹ “Omladina će spriječiti narodnim neprijateljima upis u biračke spiskove.” *Sarajevski dnevnik*, 24. 8. 1945. br. 47. 1.

²² “Veličanstvena smotra snaga Narodnog fronta.” *Sarajevski dnevnik*, 22. 10. 1945. br. 97. 1.

²³ “Sarajevo učestvuje u svenarodnom slavlju.” *Sarajevski dnevnik*, 30. 11. 1945. br. 131. 2.

obilježja javnih okupljanja, poput broja posjetilaca, mjesta održavanja, organiziranosti skupova, važnosti gostiju koji su govorili i mjesta u sredstvima informiranja, javne skupove moguće je podijeliti u dvije osnovne grupe: spontane i organizirane. Na spontanim skupovima bilo je manje ljudi, nije bilo visokopozicioniranih govornika, brojnih parola i plakata. To su bili skupovi povodom nekog događaja, npr. sahrana palih boraca i spontana okupljanja povodom pada Berlina. Organizirani skupovi su se razlikovali od spontanih u tome što su imali organizacione odbore i sa njih se uvijek slala jasna politička poruka, kao npr. o važnosti izlaska na izbore, obračuna sa kolaboracionistima, važnosti izgradnje socijalizma i slično. Vlasti su putem sredstava informiranja pokušale stvoriti sliku da su mnoga okupljanja bila spontana, a da je poruka poslana sa njih izašla iz naroda, a ne iz Partije kao organizatora tih skupova. Tokom perioda 1945-1948. centralna mjesta na kojim su se održavali javni skupovi su prostor između današnje Centralne banke i Vječne vatre, zatim Trg slobode (današnji Trg oslobođenja – Alija Izetbegović),²⁴ i Marijin dvor, odakle su polazile svečane povorke. Od manje reprezentativnih mjesta spominju se Kovači, stara željeznička stanica (preko puta hotela *Bristol*), Veliki park i Bašçaršija.

Ako se pogledaju podaci o posjetiocima, tj. ako sredstva informiranja navode da je među prisutnima na mitinzima uvijek bio i određeni broj seljaka, može se jasno uočiti da je u organizaciju velikih skupova uložena velika energija, jer je transport, smještaj i prehrana nekoliko hiljada ljudi u teškom poslijeratnom vremenu zasigurno predstavljao težak logistički zadatak za vlasti. Vjerovatno je sređivanje političke situacije, tj. učvršćivanje Komunističke partije na vlasti, zajedno sa teškoćom organiziranja velikih skupova, bio jedan od faktora smanjivanja broja velikih skupova narednih godina.

Na mitingu organiziranom povodom prve godišnjice oslobođenja Sarajeva bilo je prisutno oko 80.000 ljudi. Sa balkona Narodne banke građanima se obratio predsjednik vlade NR BiH Rodoljub Čolaković, a nakon njegovog govora upriličene su dvije minute šutnje za pale borce. Isti dan otkriven je i spomenik borcima palim prilikom oslobađanja Sarajeva – Vječna vatra, zatim spomen ploča Vladimiru Periću-Valteru te su organizirane brojne priredbe

²⁴ Ovaj sarajevski trg je imao drugačiju izgled nego danas. Tada još nije bila izgrađena zgrada *Svjetlosti*, kao ni brojne žardinjere. Ovo je bez sumnje bio najveći trg u Sarajevu do izmjena koje su nastupile kasnijih godina.

širog grada.²⁵ List *Oslobođenje* je posvetio čak šest stranica šestoaprilskoj proslavi 1946. godine te, između ostalog, navodi posebnu pažnju koja je bila poklonjena uređenju grada: “Već dan ranije sve je bilo svečano ukrašeno. Svuda su se vijorile zastave, a sve kuće iskićene zelenilom i ćilimima. Izgled glavnih ulica se u potpunosti promijenio. Izlozi radnja i fasade kuća bili su lijepo uređeni i okićeni za jučerašnji svečani dan. Sve je bilo u znaku velikog narodnog slavlja kojim je Sarajevo odavalo počast izginulim borcima za oslobođenje i manifestovalo svoju veliku odanost voljenom vođi maršalu Titu i zajedničkoj otadžbini FNRJ”²⁶

Na prvu godišnjicu oslobođenja, na svečanoj skupštini Gradskog narodnog odbora, donesena je odluka o promjeni naziva brojnih ulica i trgova, uglavnom po imenima palih boraca, članova Komunističke partije.²⁷

Kao i 1945., i naredne godine u Sarajevu je organiziran veliki miting povodom dana pobjede 9. maja. Zgrade su bile iskićene, a na vidna mjesta bile su postavljene slike Staljina i Tita, dok su se građanima obratili Hasan Brkić, Olga Marasović, Nadija Biser i potpukovnik Špiro Srzentić.²⁸ Za razliku od prethodne godine, 1946. primjetno je veliko povećanje broja prisutnih proslavi Titovog rođendana. Na dočeku nosioca Titove štafete 22. maja bilo je preko 40.000 građana, što govori i o jačanju kulta ličnosti Josipa Broza neposredno nakon završetka rata.²⁹

U julu 1946., pred otvaranje mirovne konferencije u Parizu, 29. jula, organizirana su dva mitinga. Prvi je bio organiziran kao znak podrške španskom narodu u njegovoj borbi protiv Frankove diktature, održan je 18. jula na poziv svjetske sindikalne federacije. Na ovom skupu, prema procjeni *Sarajevskog dnevnika*, bilo je “na desetine hiljada svjesnih građana i građanki Sarajeva.” Usput, skup je iskorišten za aktueliziranje pitanja Trsta i Julijske Krajine pred mirovnu konferenciju.³⁰ Drugi miting organiziran je 25. jula na poziv grad-

²⁵ “Sarajevo je na veličanstven način proslavilo godišnjicu svog oslobođenja.” *Oslobođenje*, 7. 4. 1946. br. 14. 1-2.

²⁶ Ibidem.

²⁷ “Sarajevo je na svečan način proslavilo prvu godišnjicu svog oslobođenja.” *Sarajevski dnevnik*, 8. 4. 1946. br. 242. 1.

²⁸ “9. maj – Dan pobjede.” *Sarajevski dnevnik*, 11. 5. 1946. br. 268. 2.

²⁹ “Titova štafeta stigla u Sarajevo.” *Sarajevski dnevnik*, 23. 5. 1946. br. 278. 2.

³⁰ “Cjelokupno građanstvo Sarajeva manifestovalo je svoju solidarnost s borbom slobodoljubivih naroda svijeta za obaranje Frankovog režima u Španiji.” *Sarajevski dnevnik*, 19. 7. 1946.

skog odbora Narodnog fronta. Tada se okupilo više hiljada Sarajlija pred zgradom Privredne banke, a osnovni motiv okupljanja bila je želja da se pošalje jasan glas Mirovnoj konferenciji u Parizu koja je trebala početi za četiri dana s porukom da su Trst, Julijska krajina i Istra jugoslavenski teritorij. Korištene su parole: "Tuđe nećemo, svoje ne damo"; "Život damo, Trst ne damo"; "Živio junački proletarijat Trsta" i "Živio drug Molotov, branilac opravdanih zahtjeva Jugoslavije." Na ovom skupu su bili prisutni rukovodeći ljudi Partije iz Bosne i Hercegovine poput Đure Pucara-Starog, Rodoljuba Čolakovića, Vojislava Kecmanovića, Nede Zeca i drugih.³¹ Mjesec dana kasnije, 16. augusta, održan je još jedan miting, ovaj put protestni, protiv prijedloga ministara vanjskih poslova na Mirovnoj konferenciji u Parizu, koji su predviđali da Trst i najveći dio Istre neće pripasti Jugoslaviji.³²

U drugoj polovini 1946. godine održano je više značajnih javnih skupova u periodu oktobar-novembar. Najprije je 10. oktobra održan veliki miting povodom izbora za Ustavotvornu skupštinu Bosne i Hercegovine, na kojem su se građanima obratili Avdo Humo i Hasan Ljubunčić. Na mitingu su građani nosili crvene i državne zastave, a prevladavale su parole: "Birajmo najbolje kandidate"; "Živjela Ustavotvorna skupština BiH"; "Za Tita, za bolji život".³³ Nedugo nakon toga, 24. oktobra, građani Sarajeva su se okupili na Marijin dvoru kako bi dočekali članove moskovskog pozorišta *Lenjinski komsomol*, koji su u svojoj turneji po Jugoslaviji posjetili i Sarajevo.³⁴ U novembru su održana dva manja mitinga. Prvi je održan 10. novembra, kada su se u Sarajevo vratili pripadnici Četvrtе udarne Sarajevske brigade sa gradnje pruge Brčko-Banovići, na čijem dočeku se okupilo oko 3.000 ljudi, uglavnom omladine, a prisutni su bili i drugi građani.³⁵ Drugi miting je bio priređen povodom ispraćaja prvih

br. 327. 1.; "Za oslobođenje herojskog španskog naroda." *Oslobođenje*, 21. 7. 1946. br. 29. 1.

³¹ "Sarajevo je odlučno protestovalo protiv nepravde Trstu." *Sarajevski dnevnik*, 26. 7. 1946. br. 333. 1.; "Tuđe nećemo-svoje ne damo." *Oslobođenje*, 27. 7. 1946. br. 30. 1.

³² "Veliki miting građana Sarajeva povodom Mirovne konferencije u Parizu." *Sarajevski dnevnik*, 17. 8. 1946. br. 352. 6

³³ "Čvrsto ujedinjeni u NF građani Sarajeva izlaze na izbore za Ustavotvornu skupštinu BiH." *Sarajevski dnevnik*, 12. 10. 1946. br. 400. 1.

³⁴ "Sarajevo je bratski srdačno dočekalo sovjetske pozorišne umjetnike." *Sarajevski dnevnik*, 24. 10. 1946. br. 410. 1.

³⁵ "Sarajevo je oduševljeno i s ponosom pozdravilo graditelje Omladinske pruge." *Sarajevski dnevnik*, 11. 11. 1946. br. 425. 2.

regruta u Jugoslovensku armiju, 26. novembra, s ciljem jačanja popularnosti Armije kod naroda, ali i isticanjem njezine uloge u ratu.³⁶

Kraj 1946. i početak 1947. godine su, također, bili uzbudljivi u pogledu političke situacije. Naime, 31. decembra Ustavotvorna skupština Bosne i Hercegovine je donijela odluku o prvom poslijeratnom Ustavu Bosne i Hercegovine. Građani su se, iščekujući tu odluku, okupili i krenuli prema Fiskulturnom domu noseći crvene i državne zastave te uzvikujući parole: “Živio prvi ustav Narodne republike Bosne i Hercegovine.” Dok je još trajalo glasanje, narod je igrao kozaračko kolo na ulicama.³⁷ Krajem istog mjeseca na Marijin dvoru organiziran je svečani miting kako bi se dočekali delegati Narodnog fronta grada Sarajeva koji su se vraćali iz Beograda sa zastavom Narodnog fronta Jugoslavije, koju je Sarajevo dobilo kao pobjednik međugradskog takmičenja glavnih gradova FNRJ.³⁸ Na dan 8. marta u Sarajevu je organiziran miting, povodom Dana žena, na kojem su pored žena prisustvovali i omladinci, ali i drugi građani. Tom prilikom građanima su se, između ostalih, obratili Sofija Kosovac, predsjednica Gradskog odbora Antifašističkog fronta žena (AFŽ) Sarajevo, Ana Nazarova, sekretarica jugoslavenske sekcije Sveslovenskog komiteta; Hasan Ljubunčić, potpredsjednik Gradskog odbora Narodnog fronta i Olga Marasović, sekretar Glavnog odbora AFŽ Bosne i Hercegovine. Pored ovog mitinga, povodom Međunarodnog praznika žena u gradskim rejonima organizirane su svečane akademije.³⁹

Nakon 1945. i 1946. dolazi do određenih promjena u proslavljanju pojedinih praznika, tačnije proslavljanju 6. aprila. Naime, ovaj datum postaje više od običnog jubileja. KPJ počinje koristiti ovaj praznik kako bi motivirala građanstvo na dobrovoljan rad, samoodricanje i doprinos izgradnji Sarajeva kao socijalističkog grada. To je postalo pogotovo značajno nakon donošenja Petogodišnjeg plana. Šesti april 1947. godine je pored masovnog mitinga koji je održan ispred Vječne vatre, kojem je prisustvovalo nekoliko desetaka hilja-

³⁶ “Sinoć je u Sarajevu priređen veliki miting povodom ispraćaja prvih regruta Jugoslovenske armije.” *Sarajevski dnevnik*, 27. 11. 1946. br. 439. 1.

³⁷ “Miting građana Sarajeva povodom stupanja na snagu prvog Ustava NR BiH.” *Oslobođenje*, 1. 1. 1947. br. 58. 3.

³⁸ “Miting sarajevskog građanstva povodom pobjede Sarajeva u Međugradskom takmičenju.” *Oslobođenje*, 29. 1. 1947. br. 82. 2.

³⁹ “Veliki miting žena Sarajeva povodom 8. marta”, “Svečane akademije u sarajevskim rejonima povodom proslave 8. marta.” *Oslobođenje*, 9. 3. 1947. br. 115. 2. i 4.

da građana, bio popraćen brojnim organiziranim izletima i sportskim takmičenjima, među kojima je najznačajniji bio tzv. proljetni kros. List *Oslobođenje* donosi detalje o ovoj proslavi: "(...) Građani Sarajeva proslaviće drugu godišnjicu oslobođenja izletima u okolinu grada. Poslije podne u 18 sati održaće se miting pred ministarstvom industrije (zgrada bivše Zemaljske banke). (...) Pred spomenikom borcima za oslobođenje, koji je danas bio iskićen svježim cvijećem i zelenilom, desetine hiljada građana odali su počast žrtvama Oslobođilačkog rata i manifestovali svoju zahvalnost Jugoslovenskoj armiji, svojoj osloboditeljici, zavjetujući se da će u trećoj godini slobodnog razvitka izvršiti sve zadatke koji su pred njih postavljeni u privrednom planu. (...) Miting je zaključio drug Dušan Vasiljević ističući da nema teškoća koje slobodan narod nije u stanju savladati, niti ima zadataka koje on ne može savladati oslanjajući se na svoju vlast i svoju armiju. Sa tim uvjerenjem građani Sarajeva, polaze na novi rad da proslave trogodišnjicu oslobođenja novom manifestacijom svoje snage. (...) Na Sedreniku, gdje su proslavljali godišnjicu oslobođenja građani prvog rejona vršili su formiranje svoje prve radne brigade za rad na Omladinskoj pruzi Šamac-Sarajevo".⁴⁰

Na osnovu štampe iz ovog perioda može se zaključiti da je Šesti april postepeno prestao biti isključivo masovni praznik, a da se u njegovom proslavljanju više okrenulo organiziranju kulturnih manifestacija. Petog aprila 1948. u sarajevskom izložbenom paviljonu je otvorena prva izložba karikatura poslije rata, autora Sabahudina Hodžića, saradnika časopisa *Jež*.⁴¹ U organizaciji Saveza boraca održane su priredbe u svim rejonima grada noć uoči 6. aprila. Gradski narodni odbor je na sam dan oslobođenja grada organizirao svečanu priredbu u Domu armije kojoj su prisustvovali najvažniji rukovodioci u Bosni i Hercegovini i to: Đuro Pucar-Stari, Uglješa Danilović, Avdo Humo, Slavko Mićanović, kao i predstavnici Armije, masovnih organizacija, naučnih i kulturnih ustanova.⁴²

Do današnjeg vremena Šesti april je ostao Dan grada Sarajeva i tokom čitavog perioda ostao najznačajnijim praznikom Sarajeva. Takav zaključak može se izvesti na osnovu broja ljudi koji su prisustvovali ovim mitinzima.

⁴⁰ "Sarajevo je proslavilo drugu godišnjicu svog oslobođenja." *Oslobođenje*, 7. 4. 1947. br. 140. 1-3.

⁴¹ "U izložbenom paviljonu u Sarajevu otvorena je izložba karikatura Sabahudina Hodžića." *Oslobođenje*, 6. 4. 1948. br. 451. 3.

⁴² "Proslava treće godišnjice oslobođenja Sarajeva." *Oslobođenje*, 7. 4. 1948. br. 452. 1.

Pored toga, čitajući list *Oslobođenje*, koje je bilo glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda BiH, može se uočiti da se mnogo pisalo o proslavi Šestog aprila. Rijetko koji događaj je bio tako detaljno opisan u štampi kao dešavanja i način proslave Šestog aprila, a razlog tome možda treba tražiti u činjenici da je ovaj dan bio praznik koji je u sebi sadržavao elemente “općeg” praznika. Na taj dan mogao se slaviti komunistički sistem, ali se mogao obilježavati i kao općenacionalni praznik, jer je na taj dan oslobođeno Sarajevo – kulturni i administrativni centar Bosne i Hercegovine. Pored toga, Šestog aprila se odavala počast Jugoslovenskoj armiji, maršalu Titu i drugim članovima Komunističke partije, kao najzaslužnijim za pobjedu nad fašizmom.

Prvomajska proslava u Sarajevu 1947. godine je bila najveća do tada, što se može vidjeti ne samo po broju ljudi na mitingu (brojeve iskazane u štampi ionako treba uzeti sa rezervom) nego i po dužini slavlja. Na proslavi su, pored građana Sarajeva i okolnih sela, učestvovali radni kolektivi iz cijele Bosne i Hercegovine, pa list *Oslobođenje* zaključuje da je u prvomajskoj proslavi učestvovalo cjelokupno građanstvo Sarajeva. Vrhunac proslave je bila prvomajska povorka, “(...)ogromna po broju učesnika, koja je izražavala stvaralački polet radnih masa koji pod rukovodstvom maršala Tita ne poznaju teškoće koje ne bi mogle savladati”. U povorci je učestvovalo nekoliko desetaka hiljada radnika, građana i seljaka, a povorka je bez prestanka prolazila tri i po sata ispred Privredne banke, gdje je bila govornica na kojoj je bila slika maršala Tita (bez slike Staljina).⁴³ Ovako pompeznu i svečanu proslavu Prvog maja sasvim sigurno treba dovesti u vezu i sa donošenjem Petogodišnjeg plana, izgradnjom pruge Šamac-Sarajevo i drugih projekata koji su bili u izgradnji u to vrijeme. Proslava praznika rada je trebala privući značajan broj novih radnika u državni privredni sistem i olakšati njegovu provedbu.

Oslobođenje od 3. maja 1947. daje detalje o proslavi Prvog maja na ulicama Sarajeva: “Narodni praznik Prvi maj, Sarajevo je dočekalo svečanog izgleda. (...) Vrhunac proslave bila je prvomajska povorka koja je prodefilovala kroz Titovu ulicu. Svečana povorka, ogromna po broju učesnika izražavala je stvaralački polet radnih masa. (...) U ovoj manifestaciji trudbenika naše republike učestvovalo je cjelokupno građanstvo Sarajeva. Veći dio stanovništva, članovi sindikalnih podružnica i antifašističkih organizacija sa svojim gostima,

⁴³ “Velika smotra trudbenika grada i sela na prvomajskoj proslavi u Sarajevu.” *Oslobođenje*, 3. 5. 1947. br. 162. 1.

predstavnicima radnika i seljaka iz čitave Republike formirali su Prvomajsku povorku na prostoru oko Marijin-dvora prema Željezničkoj stanici, a preostali dio građanstva pravio je špalire od Marijin-dvora sve do Bašćaršije. (...)”⁴⁴ Ovakav pristup proslavi Prvog maja demonstrira njegovu važnost, kao praznika koji je imao veliku važnost u komunističkoj ideologiji budući da se tad slavilo upravo ono što je bilo od najvećeg značaja komunistima, a to je bilo radništvo. Tada su radnici, kao najznačajniji socijalni sloj, bili ponosni na sve ono što su uradili na obnovi i izgradnji zemlje.

Na proslavi Prvog maja u Sarajevu 1948. godine učestvovali su predstavnici svih radnih kolektiva iz cijele Republike. Naročito je bio podvučen doprinos u izgradnji socijalizma i ispunjavanju Petogodišnjeg plana.⁴⁵ Prvi maj je inače bio prilika da se mobiliziraju snage za brojne radne akcije i razvoj cjelokupnog socijalističkog društva. Omladinske radne akcije u poslijeratnom periodu su započinjale upravo na ovaj dan ili na dan omladinskih radnih brigada, Prvog aprila.⁴⁶ Tako je i gradnja pruge Brčko-Banovići počela upravo 1. maja 1946. godine.

Dnevni list *Oslobođenje* od 1. maja 1948. zabilježilo je plan proslave:

“Svečan plan proslave Prvog maja obaviće se u Sarajevu prema sljedećem programu:

1. Budnica u 5 sati ujutro
2. Velika prvomajska povorka polazi u 9 sati ujutro od Gradskog odbora Narodnog fronta Titovom ulicom i defiluje ispred tržnice pred predsjedništvom vlade.
3. Narodna veselja održaće se u svim rejonima grada Sarajeva i to:
 - U 1. Rejonu na Vratniku i Bašćaršiji
 - U 2. Rejonu na Bujrumu i u bašti Željezničara

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ “Prvi maj je u cijeloj našoj zemlji proslavljen na svečan način, u znaku velikih pobjeda radnih ljudi.” *Oslobođenje*, 3. 5. 1948. br. 473. 1.

⁴⁶ Selinić S. 2005. 97.

- U 3. Rejonu na Hridu
- U 4. Rejonu u bašti Fiskultrunog doma Novo Sarajevo

U programu učestvuju horovi, kulturno-umjetnička društva, harmonikaši i folklorne grupe

4. Od 17 do 19 časova koncert Vojne muzike na tribini Pretsjedništva vlade
5. Od 19:30 do 20:00 vatromet u Velikom parku
6. U 20:30 bioskopske pretstave pod otvorenim nebom: kod ministarstva rudarstva i industrije (Zemaljska banka), na Bistriku i u Novom Sarajevu
7. U 20:00 u Fiskulturnom domu festival kulturno-umjetničkih društava BiH⁴⁷

Tendencija komunističkih vlasti bila je da iskoriste proslavu Prvog maja za mobilizaciju radne snage u industriju, ali pored toga ovaj praznik je korišten i za koheziono djelovanje među stanovništvom. Naime, u jednom planu proslave Prvog maja vidi se da su komunisti išli svjesno na dovođenje što većeg broja seljaka na ove masovne skupove, očigledno kako bi ih približili radničkom pokretu i socijalizmu.⁴⁸ S obzirom na ogroman doprinos upravo tog ruralnog elementa u ispunjavanju Petogodišnjeg plana, može se reći da je njihov plan imao velikog uspjeha. Prema tome, javna okupljanja donekle su bila determinirana ekonomsko-socijalnom politikom centralne vlade.

Tri sedmice poslije, ukazala se nova prilika za masovno okupljanje povodom dočeka Titove štafete u Sarajevu, nakon njenog puta po raznim dijelovima Bosne i Hercegovine. Nosioce štafete je 22. maja dočekalo preko 30.000 građana, a njezin ispraćaj sljedećeg dana za Beograd bio je jednako impresivan.⁴⁹ Zatim je nekoliko dana kasnije organiziran defile omladinskih radnih

⁴⁷ "Program proslave Prvog maja u Sarajevu." *Oslobođenje*, 1. 5. 1948. br. 472. 6.

⁴⁸ Mitrović M. 2006. 113.

⁴⁹ "Sarajevo je oduševljeno dočekalo Titovu štafetu." *Oslobođenje*, 23. 5. 1947. br. 179. 1.

brigada i miting na Trebeviću pred odlazak brigadista na prugu Šamac-Sarajevo.⁵⁰ Sljedeće masovno okupljanje koje je zabilježilo *Oslobođenje* je masovni defile pionira iz čitave Bosne i Hercegovine, održan 8. juna na Dan pionira. U defileu je učestvovalo 12.700 pionira, a samom defileu su prisustvovali najznačajniji politički funkcioneri tadašnje vlasti: Đuro Pucar- Stari, Rodoljub Čolaković, Avdo Humo, Uglješa Danilović, Vaso Butozan, a od omladinskih rukovodilaca bili su prisutni Rato Dugonjić, predsjednik Centralnog vijeća Narodne omladine Jugoslavije, i predsjednik Zemaljskog odbora Narodne omladine Bosne i Hercegovine Braco Erceg.⁵¹ Značajno je bilo i proslavljanje dana Ustanka naroda Bosne i Hercegovine 27. jula. Proslavljanje ovog dana otpočelo je dva dana ranije organiziranjem brojnih mitinga i konferencija u preduzećima i radnim brigadama Narodnog fronta grada Sarajeva. Sljedećeg dana, 26. jula, u Narodnom pozorištu organizirana je svečana akademija sa kulturno-umjetničkim programom u izvedbi kulturno-umjetničkih društava pri sindikatima. Istog dana fiskulturna društva *Torpedo* i *Romanija* su organizirala logorovanje u Podlugovima i marš preko mjesta na kojima su se odvijale borbe za oslobođenje grada. Na dan samog ustanka, 27. jula, Gradski odbor organizirao je masovni izlet u Podlugove, a poslijepodne istog dana održana su sportska takmičenja.⁵²

Od praznika koji su imali sovjetsku pozadinu, treba istaknuti proslavu Oktobarske revolucije 7. novembra 1947. godine u Sarajevu. Tom prilikom grad je bio okićen, a po izlozima radnji bile su slike Lenjina, Staljina, Tita, Đure Pucara i Rodoljuba Čolakovića. Na Marijin dvoru nekoliko hiljada građana formiralo je bakljadu koja je krenula kroz grad. Ovoj bakljadi su se usput priključili brojni građani, radnici i seljaci.⁵³

Posljednju godinu na koju se ovaj članak odnosi, 1948., sasvim sigurno da je obilježio sukob sa Informbiroom. Ovaj događaj, koji je unio veliku pometnju u jugoslavenski javni prostor, odrazio se i na okupljanja. Naime, onog trenutka kada je došlo do raskola Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, vrlo brzo su počeli da

⁵⁰ "Smotra 10 sarajevskih omladinskih radnih brigada na Trebeviću." *Oslobođenje*, 2. 6. 1947. br. 188. 7.

⁵¹ "Proslava 'pionirskog dana' u Sarajevu." *Oslobođenje*, 9. 6. 1947. br. 194. 3.

⁵² "Saopštenje Odbora za pripremu proslave 27 jula u Sarajevu." *Oslobođenje*, 25. 7. 1947. br. 233. 2.

⁵³ "Svečana proslava 30-godišnjice Oktobarske socijalističke revolucije." *Oslobođenje*, 8. 11. 1947. br. 323. 3.

nestaju elementi koji su javna okupljanja povezivali sa prvom zemljom socijalizma, kao svojim uzorom do tada. Više se pored slika Tita ne nalaze slike Staljina i drugih sovjetskih vođa. U *Oslobođenju* se Sovjetski Savez spominje dosta rjeđe i sa manje oduševljenja. Prestaje obilježavanje praznika Crvene armije, a sve ono što je podsjećalo na SSSR se postepeno zatire, a na mjesto potisnutih sovjetskih simbola dolaze domaći simboli i praznici. To je imalo dalekosežne promjene na buduće proslave, jer tada dolaze do izražaja oni domaći i međunarodni praznici koji su se slavili sve do kraja komunističke vlasti.

Proces jugoslavizacije javnih okupljanja koji je počeo 1946. kulminaciju je doživio 1948. godine, kada su gotovo jedini masovni događaji, koje je štampa popratila, bili isključivo proslavljanje događaja i/ili institucija iz domaće historije. U takve događaje spadaju miting na Kovačima 21. marta, povodom Dana pionira,⁵⁴ zatim doček Titove štafete (proslava Titovog rođendana, 25. maja) iz raznih dijelova Bosne i Hercegovine, 22. maja 1948. u Sarajevu. Svečanom dočeku Titove štafete prisustvovalo je oko 50.000 ljudi.⁵⁵ Za poređenje, proslavi Titovog rođendana na stadionu F.D. *Slobode* 1945. godine prisustvovalo je tek 5.000 građana.⁵⁶ Slična situacija zabilježena je i na proslavi Dana Jugoslovenske narodne armije 22. decembra iste godine, koja je bila dobro organizirana, sa brojnim pratećim sadržajima.⁵⁷ U ovu grupu događaja može se svrstati i velika smotra 170 frontovskih brigada sa ukupno 27.000 brigadira na tadašnjem Trgu slobode 17. aprila 1948. godine povodom početka Drugog kongresa Narodnog fronta Bosne i Hercegovine (18-19. april). Smotri brigadira prisustvovali su brojni građani, pa je ovaj događaj dobio još masovniji karakter.⁵⁸ Ovu godinu obilježila je i sahrana Ive Lole Ribara, a kovčeg sa posmrtnim ostacima došao je na ispraćaj i u Sarajevo, gdje je na posljednji pozdrav došlo nekoliko

⁵⁴ "Svečani miting pionira Prvog rejona Sarajeva povodom *Dana proljeća*." *Oslobođenje*, 22. 3. 1948. br. 438. 5.

⁵⁵ "Oduševljenom dočeku Titove štafete prisustvovalo 50.000 trudbenika Sarajeva." *Oslobođenje*, 23. 5. 1948. br. 490. 1.

⁵⁶ "Proslava rođendana maršala Tita u Sarajevu." *Oslobođenje*, 26. 5. 1945. br. 54. 5.

⁵⁷ "Program proslave Dana Armije u Sarajevu." *Oslobođenje*, 21. 12. 1948. br. 674. 2.; Program proslave je uključivao artiljerijske salve, svečanu akademiju, polaganje cvijeća na grobovima vojnika-heroja, svečani prijem kod general lajtnanta Mihajla Apostolskog te otvaranje izložbe "Borba i izgradnja JA."

⁵⁸ "Juče je izvršena svečana smotra 170 frontovskih radnih brigada Sarajeva." *Oslobođenje*, 18. 4. 1948. br. 461. 1.

desetaka hiljada ljudi nakon čega je kovčeg ispraćen na voz za Beograd.⁵⁹

Vremenom su javne proslave i okupljanja organizirani sa brojnim popratnim sadržajima, poput svećanih akademija, koncerata vojne muzike, polaganja vijenaca na grobove heroja, svećanih prijema kod pripadnika civilnih i vojnih vlasti, likovnih izložbi, priredbi kulturno umjetničkih društava i drugih sadržaja, a neke događaje su pratile i artiljerijske salve i vatrometi. Stvara se multidimenzionalnost samih manifestacija kako bi broj i vrsta ponuđenih sadržaja bio dovoljan da se cjelokupno stanovništvo, bez obzira na zanimanje i starosnu dob, uključi u proslavu određenih praznika. Dodavanje ostalih sadržaja javnim okupljanjima je učinilo da sami događaji postanu zanimljiviji, privlačniji, svećaniji, a vlasti su na taj način stvarale sliku o državi kao prosperitetnoj i snažnoj, a o sebi kao sposobnoj vlasti.

Pitanje na koje treba odgovoriti je sasvim sigurno i ono: Zašto su javna okupljanja vremenom postala rjeđa ako se stanje u državi popravilo? Odgovor na ovo pitanje je kompleksan a da bi se došlo do njega, mora se ući u anatomiju javnog skupa kao takvog. Jevgenij Dobrenko je totalitarnu kulturu uopće sublimirao kao “manifestaciju masovne svijesti”.⁶⁰ Ako se javni skupovi prihvate kao ispoljavanje masovne svijesti, onda je potrebno pronaći uzročnika svijesti oduševljenja, javnog spektakla, *kritičnu masu* koja je stvorila atmosferu i potrebu za javnom manifestacijom oduševljenja. Kritična masa 1945. godine, kada su skupovi bili najčešći i najmasovniji, bila je pobjeda u ratu, dolazak nove vlasti i uspostava novih društvenih vrijednosti. Proklamiranje narodne države u kojoj će se najviše voditi računa o običnom čovjeku, radniku-proizvođaču, sasvim je sigurno djelovalo pozitivno na stanovništvo. Međutim, vremenom se ta kritična masa potrošila, a vlast nije imala mogućnosti da napravi sličnu atmosferu kao što je bila prvih mjeseci nakon završetka rata. Poteškoće i zalaganje koje je bilo potrebno kako bi se stvorilo novo socijalističko društvo su se nakon početnog oduševljenja pretvorile u težak i mukotrpan zadatak, za koji je bilo potrebno mnogo vremena i odricanja. Zbog toga, iako podrška komunističkim vlastima nije dovedena u pitanje, nestaje onog prvobitnog oduševljenja zbog kojeg vlastima gotovo da i nije bio potreban neki naročiti trud ili povod za mobiliziranje stanovništva u javnim skupovima. Ka-

⁵⁹ “Svećani ispraćaj posmrtnih ostataka Narodnog heroja Ive-Lole Ribara iz Sarajeva.” *Oslobođenje*, 26. 3. 1948. br. 441. 1.

⁶⁰ Chung H. (ur.) 1996. 108.

snijih godina, također je bilo velikih mitinga i javnih skupova, ali su oni bili rjeđi, manje spontani, a u njihovu organizaciju uloženo je mnogo više truda i novca. Posljednje godine na koji se ovaj članak odnosi, 1948. godine, uopće nije održan veliki miting za Šesti april, na primjer, koji je do tada obavezno svake godine održavan. Umjesto toga organizirane su svečane akademije i priredbe. Teško je reći da li su vlasti odustale od mitinga uslijed velike napetosti koju je uzrokovao sukob Staljin-Tito, ali ostaje činjenica da te godine nije zabilježen veliki šestoaprilski miting kao proteklih godina. Smanjenje broja velikih javnih skupova kasnijih godina treba dovesti i u vezu sa postepenom promjenom kursa u kulturnoj politici u kojoj se vremenom počelo okretati institucionalnom djelovanju na polju kulture, a manje masovnim oblicima za koje se uvidjelo da imaju stihijski karakter, ali da dugoročno ne donose značajne rezultate u osnovnom zadatku koji je postavljen pred kulturu, stvaranju socijalističkog društva.

Zaključna razmatranja

Javna okupljanja, s ciljem povezivanja svih sektora u poslijeratnom društvu i pružanja pomoći novoj vlasti, imala su veliki uspjeh. Ne treba ići dalje od brojeva (iako su preuveličani) koji pokazuju broj posjetilaca na pojedinim skupovima, pa da se zaključi da su javna okupljanja imala efekta na tadašnjeg čovjeka. Koncept javnih okupljanja, koji je razrađen u Sovjetskom Savezu, a imao je dodirnih tačaka i sa javnim skupovima u svim komunističkim režimima, našao je plodno tlo za manifestiranje i u Bosni i Hercegovini iz više razloga. Prije svega, ovdašnje stanovništvo je bilo dosta neobrazovano, a samim tim bilo ga je znatno lakše privući na ove događaje. Drugi, ne manje značajan razlog, bio je što je nova vlast imala aureolu pobjednika nad silama fašizma, što je stalno naglašavano. Za razliku od prethodne vlasti u Kraljevini Jugoslaviji, koja je okarakterizirana kao retrogradna i poražena, nova vlast imala je iza sebe pobjedu u Drugom svjetskom ratu i viziju narodnog režima, očekujući podršku od svih slojeva društva. Pored toga, treba podvući i potrebu poslijeratnog čovjeka da obnovi društvene veze pokidane tokom rata, da se vrati svakodnevnicima i komunikaciji sa drugim ljudima. Na neki način ova javna okupljanja su tadašnjim ljudima bila svjedočanstvo da se život vratio mirnodopskim vrijednostima i zbog toga su bila posjećena od strane običnih ljudi, koji su u njima vidjeli povratak slobodi, integraciji i ponovnom početku građenja bolje budućnosti.

Misija javnih okupljanja može se ocijeniti i uspješnom agitaciono-propagandnom djelatnošću, koja je korištena kao sredstvo legitimizacije nove vlasti ili kao način za privlačenje radne snage za Petogodišnji plan. Štampa je redovno pisala o nadmetanjima radnih kolektiva koja su se odvijala za Prvi maj ili povodom dočeka važnih gostiju glavnom gradu. Sve je to imalo za cilj stvoriti atmosferu napretka. Na javnim skupovima, govornici su uvijek podvlačili važnost izgradnje zemlje i doprinosa običnog čovjeka toj izgradnji. Iako su javna okupljanja bila oblik manipulacije nad ljudima, ipak treba reći da su ona doprinijela obnovi kulturnog i društvenog života i učvršćenju socijalističke vlasti u Bosni i Hercegovini neposredno nakon Drugog svjetskog rata.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Štampa

- *Oslobođenje*, Sarajevo: 1945-1948.
- *Sarajevski dnevnik*, Sarajevo: 1945-1946.

LITERATURA

- Chung H. (ur.) 1996. "In the party spirit: Socialist realism and literary practice in the Soviet Union, East Germany and China". In: *Critical studies (Amsterdam, Netherlands)*, vol. 6. GA: Rodopi. Amsterdam, Atlanta.
- Ćuk I. 1988. "Prva prvomajska proslava u slobodnom gradu". u: *Sarajevo u socijalističkoj Jugoslaviji, tom 1*. Sarajevo: Istorijski arhiv.
- Dimić Lj. 1988. *Agitprop kultura: - agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*. Beograd: Rad.
- Forto F. 2011. "Sarajevo 1945. godine. Uspostava nove vlasti i stvaranje novog identiteta". u: *Identitet Bosne i Hercegovine, knjiga 2*. Sarajevo: Institut za istoriju.

- Lilly S. C. 2001. *Power and persuasion, Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia 1944-1953*. Boulder. Colorado: Westview press.
- Mitrović M. 2006. “Proslave i slavlja u Srbiji 1945. godine”. *Tokovi istorije br. 3* Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Selinić S. 2005. “Omladina gradi Jugoslaviju. Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946-1963. u: *Arhiv, god. 6, br. 1-2*. Beograd:

Summary

PUBLIC GATHERINGS IN SARAJEVO 1945-1948

Public gatherings had a great success with the aim of connecting all the sectors in the post-war society and providing support for the new government. We should not go any further than the numbers (even though they were exaggerated) which show the number of people on certain meetings in order to conclude that public gatherings had effect on the people of the time. The concept of public gathering which was elaborated in the Soviet Federation but had common features with the public gatherings in all communist regimes, found a fertile soil for its manifestation in Bosnia and Herzegovina for many reasons. First of all, the population was uneducated and therefore it was easier attracted to these events. The last, but not least important reason was that the new government had the aureole of a winner over the forces of fascism which was constantly emphasised. Besides, we should also stress the need of a post war man to reconstruct social connections torn during the war and the need to get back to daily life and communication with other people. In a certain way, these public gatherings were a testimony that the life returned to pre war values and therefore they were visited by ordinary people who saw in them the return to freedom, integration and the anew start of building a better future.

The mission of public gatherings can be considered a successful agitation and propaganda activity which was used as a mean of legitimization of the new government or as a way for attracting of the labour force for the Five-Year Plan. The press regularly wrote about the competition of working collectives organized on the occasions of the 1st May or the arrival of important guests to the capital. Everything was aimed to

create the atmosphere of progress. On public gatherings, the speakers always emphasised the importance of development of the country and the contribution of the ordinary man in this development. Even though public gatherings were a form of manipulation over people, it should be stated that they contributed to the reconstruction of cultural and social life and the strengthening of social government in Bosnia and Herzegovina immediately after the Second World War.

Key words: Communist Party of Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, public gatherings, agitation and propaganda, mass culture, 1st of May, Tito's baton